

ژن له نیوان ماف و ههزدا

نووسینی: هاوار مۆدهبێر

سه‌رمایه‌ی ژنی دیاری کردوو و به‌زاندنی نه‌و هیله‌ سزای به‌ دوای خۆیدا هه‌نانه‌ که له‌ نه‌جامدا په‌گه‌زی ژن ملکه‌چی په‌گه‌زی پیاو بووه‌ و زیاتر له‌ چه‌ند هه‌زار ساڵه‌ کلتوری پیاوسالاری بووته‌ باوی کۆمه‌لگه‌ و تا پۆزی نه‌مڕۆش وه‌ک یاسای دین و داب و نه‌ریتی کۆمه‌لایه‌تی و خه‌یله‌کی ماوه‌ته‌وه‌.

مانه‌وه‌ی نه‌م کلتوری پیاوسالاری به‌سه‌راوه‌ته‌وه‌ به‌هه‌زه‌وه‌، له‌ لایه‌ک په‌گه‌زی پیاو هه‌ز ده‌کات که‌ ژن ملکه‌چی خواست و ویستی بێت و به‌ بێ په‌زنامه‌ندی پیاو جووله‌ نه‌کات و نه‌وه‌ی پیاو فه‌رمان ده‌کات ژن جێبه‌جێ کات و له‌ لایه‌کی تره‌وه‌ په‌گه‌زی ژنه‌ که‌ هه‌زه‌کانی ملکه‌چی پیاویان ده‌کات، هه‌زی سه‌رمایه‌ی پیاو، هه‌زی جسی و جینیسی پیاو، هه‌زی مالداری، هه‌زی

مانداری، هه‌زی له‌ ماله‌وه‌ دانیه‌شتن و نه‌جوولیان، که‌ کۆمه‌لایه‌کی فراوانتری هه‌ز له‌ نیو نه‌م هه‌زه‌ گه‌شتیه‌یه‌دا بوونی هه‌یه‌ که‌ په‌گه‌زی ژن ده‌خاته‌ بێ نه‌مر و فه‌رمانی پیاوه‌وه‌ و ناچاری ده‌کات که‌ جووله‌کانی به‌ پێی دنجوازه‌ و ویستی پیاو بێت و له‌ بازه‌یه‌کی دیاریکراوی هه‌زه‌کانیدا ته‌نیا هه‌ندیک مافی سه‌ره‌تایی هه‌بێت که‌ پێگه‌ی سه‌رووشی په‌گه‌زی ژن وه‌ک مرۆف به‌ پله‌یه‌ک خوارتر له‌ پیاو دانه‌یت.

لێره‌وه‌یه‌ که‌ ده‌بێ ژن پێداچوونه‌وه‌ به‌ دوو چه‌مکی ماف و هه‌زه‌کانیدا بکات و نه‌وه‌ی بۆ سه‌لمه‌یاری بێت که‌ کلتوری پیاوسالاری، هه‌لقولای کۆمه‌لایه‌کی هه‌زه‌ که‌ له‌ هه‌ردوو په‌گه‌زی ژن و پیاویدا بوونی هه‌یه‌ به‌لام به‌ دوو ئاراسته‌ی جیاوازه‌ له‌ میژوودا هه‌نگاویان ناوه‌، هه‌زی پیاو بۆ فه‌رمان کردن و هه‌زی ژن ملی به‌ره‌وه‌ پله‌ی خوارتر و نابه‌رابه‌ری ناوه‌، ده‌بێ له‌ نیوان هه‌ز و مافدا جارێکی تر مرۆف و تابه‌ته‌ په‌گه‌زی ژن، رێگای مافخوازی بگره‌ به‌ر و له‌ ده‌روازی مافه‌وه‌ هه‌زه‌کانیان ده‌ست بخه‌ن، ژن ده‌بێت په‌خه‌نی خۆی بکات که‌ مافه‌کانی قوربانی

هه‌زه‌کانی ده‌کات و مافه‌کانی خۆی ده‌کاته‌ خه‌لاتی هه‌ز و هه‌زه‌کانی پیاوی پێ تێر ده‌کات، له‌ ئێستادا ده‌بینه‌ی که‌ زۆریه‌نی هه‌ره‌ زۆری په‌گه‌زی ژن، گه‌یه‌شتن به‌ مافه‌کانی له‌ ده‌روازی هه‌زه‌وه‌ تیده‌په‌رینه‌یت که‌ پاته‌کردنه‌وه‌ هه‌مان رێگای هه‌میشه‌یی میژوویی پیاوسالاری به‌ ته‌نانه‌ت زۆریک له‌ چالاکانی مافی ژنان و به‌شدارانی بزوتنه‌وه‌ی

ژنان، تووشی هه‌مان هه‌له‌ن، گه‌رچی له‌ پروکه‌شدا جووله‌ و چالاکیان بۆ مافخوازی و به‌رابه‌ری و دادپه‌روه‌ری په‌گه‌زی و جینه‌دیه‌یه‌ به‌لام بزوتنه‌ری زۆریک له‌ چالاکان ته‌نیا هه‌زه‌کانیان هه‌ر بۆیه‌ زۆر جار چالاکانی بواری ژنان به‌ هه‌له‌ په‌یامه‌کانیان ده‌گه‌یه‌ن به‌ گوێی کۆمه‌لگه‌ و توانایی به‌ره‌نگاری زه‌ه‌نییه‌تی پیاوسالاری کۆمه‌لگه‌یان نییه‌.

بکه‌وێت و بخه‌یته‌ پله‌یه‌کی نزمه‌وه‌. له‌م روانگه‌وه‌، ماف ده‌روازه‌یه‌که‌ بۆ راکه‌شیانی هه‌زه‌کان به‌ شێوه‌یه‌کی بانه‌مای و سه‌په‌یاری و به‌کارنه‌هێنراو، به‌کارنه‌هێنراو به‌واتایه‌ی که‌ نه‌بێت به‌ که‌ره‌سته‌یه‌ک بۆ ده‌سته‌مۆ کردن یان ملکه‌چبوون به‌ په‌گه‌زی به‌رانبه‌ر. هه‌ر له‌م ده‌لاه‌قه‌وه‌ ده‌توانین نه‌وه‌ بینه‌ی که‌ نه‌و که‌س و چین و په‌گه‌زه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌یه‌ی که‌ هه‌زه‌کانیان ده‌خه‌نه‌ پێش مافه‌کانیان و له‌ ده‌روازی هه‌زه‌وه‌ ده‌یانه‌وێت بگه‌ن به‌ مافه‌کانیان، قوربانییه‌کانی نیو کۆمه‌لگه‌ن و مافی سه‌روه‌ری و مه‌زنی و که‌سایه‌تی مرۆی و په‌گه‌زیان لێ زه‌وت ده‌کری و پێه‌یه‌کی که‌م له‌ مافه‌کانیان له‌ بازه‌نی هه‌زه‌دا ده‌ست ده‌که‌وێت، چوونکو هه‌ز هه‌میشه‌ برسییه‌ و بۆ تێر بوونی هه‌زه‌کانیش ناچاری کۆلیده‌یت، مل که‌ج بکه‌یت و زیاتر نه‌رخه‌ مرۆیه‌یه‌کانی خۆت خه‌رج بکه‌یت، نه‌مه‌ به‌ دوای خۆیدا کۆمه‌لایه‌کی کۆت و به‌ند درووست ده‌کات که‌ ده‌سه‌لاتدار و

بێده‌سه‌لات یان خاوه‌ن شکۆ و مه‌زنی و بێ شکۆیی و پله‌نزمی، ده‌بێته‌ جینه‌کانی و دیاره‌ له‌و جینه‌نیه‌یه‌یدا به‌کۆماری به‌خاوه‌ن مافی فه‌رمان کردن ده‌زانیت و نه‌وی تریش به‌

مانه‌وه‌ی کلتوری پیاوسالاری به‌سه‌راوه‌ته‌وه‌ به‌هه‌زه‌وه‌، په‌گه‌زی پیاو هه‌ز ده‌کات که‌ ژن ملکه‌چی خواست و ویستی بێت و به‌ بێ په‌زنامه‌ندی پیاو جووله‌ نه‌کات

فه‌رمانبه‌ری خۆی، له‌م سۆنگه‌یه‌وه‌ په‌گه‌زی هه‌زه‌کانی له‌ ته‌نجه‌ی به‌رابه‌ری و پاراستنی مه‌زنی (کرامه‌ت) و که‌سایه‌تییه‌که‌یدا به‌ شێوه‌یه‌کی سه‌رووشی وه‌ک مافی په‌وا ده‌سته‌به‌ر کرا بێت و که‌سه‌ش نه‌توانیت مافه‌کانی پێشیل بکات که‌ جه‌انی هه‌زه‌کانی کاول بکات، که‌س نه‌توانیت هه‌زه‌کانی وه‌ک ته‌له‌یه‌ک بۆ ده‌سته‌مۆ کردن و کۆیله‌ کردن یان به‌ کرێگری به‌ کار به‌ینه‌یت و له‌ بز بوونی مافدا له‌ پێگه‌ سه‌رووشیه‌یه‌کی خۆی

په‌گه‌زی و یه‌کسانی ماف و ریشه‌کێش کردنی سه‌تمه‌ جۆراوه‌جۆره‌ سیاسی و کلتوری و ئابووری و کۆمه‌لایه‌تییه‌کان ده‌بینه‌یه‌وه‌، به‌هه‌مان شێوه‌ نه‌وانه‌ی که‌ به‌ دوای هه‌زه‌کانی خۆیانه‌وه‌ن، به‌ بۆچوونی خۆیان ده‌یانه‌وێت بگه‌ن به‌ مافه‌کانیان، مافی سیاسی، ئابووری و کۆمه‌لایه‌تی، به‌لام لێره‌دا نه‌م دوو روانگه‌ و نه‌م دوو بۆچوونه‌، له‌ توخم و جه‌وه‌هه‌ردا لێک جیاوازن و دوو

هه‌زی سه‌رمایه‌ی پیاو، هه‌زی جسی و سیکسی پیاو، هه‌زی مالداری، هه‌زی مانداری، هه‌زی له‌ ماله‌وه‌ دانیه‌شتن و نه‌جوولیان، که‌ کۆمه‌لایه‌کی فراوانتری هه‌ز له‌ نیو نه‌م هه‌زه‌ گه‌شتیه‌یه‌دا بوونی هه‌یه‌

په‌وتی جیاوازی کرداری و په‌وشتییه‌، هۆگر و چالاکی په‌وتی مافخوازی، بۆ به‌ده‌سه‌پنه‌انی مافه‌کانی خۆی، ئاماده‌ نییه‌ سه‌روه‌ری و مه‌زنی و که‌سایه‌تی خۆی بۆ گه‌یه‌شتن به‌

سه‌تم له‌ په‌گه‌زی ژن، که‌مایه‌سییه‌کی گه‌وره‌ی بزوتنه‌وه‌ی مافخوازی و دادپه‌روه‌ری ژنه‌ که‌ ده‌یه‌وێت کلتور و زه‌ه‌نییه‌تی پیاوسالاری له‌ کۆمه‌لگه‌دا بگۆریت، ده‌بێت بزوتنه‌وه‌ی ژنان، دوو چه‌مکی سه‌ره‌کی راکه‌ته‌ به‌رده‌می خۆی و به‌ وردی شه‌نی بکات و پێه‌یه‌یه‌ی له‌ سه‌ر هه‌ردوو چه‌مکه‌که‌ بکاته‌ بانه‌مای کار و چالاکییه‌کانی، نه‌و دوو چه‌مکه‌ بریتین له‌ ماف و هه‌ز. تا وه‌کوو روون نه‌کریته‌وه‌ که‌ مافی جیه‌ی و هه‌ز چ کاریه‌یه‌یه‌کی له‌ سه‌ر مافی هه‌یه‌ و په‌یه‌وه‌ندی نیوان نه‌و دوو چه‌مکه‌ و په‌یه‌وه‌ندی نه‌و دوو چه‌مکه‌ له‌ گه‌ل په‌گه‌زی ژن و پیاویدا جیه‌یه‌ ناتوانیت

باس له‌ سه‌ره‌که‌وتی بزوتنه‌وه‌یه‌ک بکریت که‌ له‌ به‌رده‌م نه‌رکێکدا یه‌ (ماف) که‌ له‌مه‌په‌رێکی گه‌وره‌ (هه‌ز)ی له‌ به‌رده‌م دایه‌. نه‌وه‌ سه‌رووشی مرۆفه‌ که‌ هه‌م داواکاری مافی خۆی بێت و هه‌میشه‌ به‌ شوێن هه‌زه‌کانیدا بێت، شه‌تیکی سه‌رووشیه‌یه‌ که‌ هه‌ر کام له‌م دوو چه‌مکه‌ بکاته‌ نامانجی خۆی. هه‌رچه‌وێک نه‌وانه‌ی که‌ مافخوازان ده‌یانه‌وێت له‌و رێگه‌وه‌ بگه‌ن به‌ هه‌زه‌کانیان و هه‌زه‌کانی نه‌وان خۆی له‌ هه‌سه‌نگی

میژوویه‌ی پیاوسالاری و بووه‌ به‌ بکه‌ریکی چالاک له‌ په‌یره‌وه‌کردن و کرداری کردنی زه‌ه‌نییه‌تی پیاوسالاری که‌ چه‌سه‌پنه‌ری خۆی ژنه‌ و له‌ هه‌مان کاتدا په‌لووپۆکوتانی سه‌تم له‌ کۆمه‌لگه‌ی مرۆی له‌ ژێر کاریه‌ری ترازان هه‌سه‌نگی هه‌ز و ماف و هه‌زه‌ له‌ نیوان ژن و پیاویدا و له‌ به‌رژه‌وه‌ندی پیاویدا و په‌گه‌کانوتانی نادادپه‌روه‌ری و مافخوازی و له‌ به‌رچاوه‌ نه‌گرتنی رۆژی ژنان له‌ مافخوازی و

یه‌کێک له‌ سه‌ره‌که‌یه‌ترین گه‌رته‌کانی کۆمه‌لگه‌ی مرۆی له‌م سه‌رده‌مه‌دا په‌رسی مافی چین و توێژ و په‌گه‌زه‌ جۆراوه‌جۆره‌کانه‌ و مافی ژنانیه‌ش له‌م نیوه‌نده‌دا سه‌ره‌که‌یه‌ترین و باهه‌تیه‌ترین گه‌رته‌ی کۆمه‌لگه‌ی مرۆفه‌ که‌ تا پاده‌یه‌ک کاری له‌ سه‌ر کراوه‌ که‌ بکریت به‌ په‌رسیکی به‌له‌ بۆ چاره‌سه‌ری به‌شیکێ زۆر و فراوان له‌ کێشه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان که‌ به‌رۆکی مرۆفی گرتوو و بووه‌ته‌ له‌مه‌په‌ر له‌ به‌رده‌م گه‌شه‌ی هه‌ز و تێروانیه‌یدا، به‌لام له‌ ئێستادا ناتوانین بلیین که‌ هه‌وله‌کان توانیویه‌تی هه‌موو کۆمه‌لگه‌کان بگرته‌وه‌، چوونکوو زۆریه‌نی کۆمه‌لگه‌کان پێشیلکه‌ری مافی ژن و پێشیلکه‌ری مافی ژن، کۆله‌که‌یه‌کی راکرتی ده‌واری دواکه‌وتوو یه‌ که‌ راکری کلتوری سه‌تم و سه‌رکوت و ده‌سه‌لته‌یه‌ی بۆ سه‌ر مافی گه‌شتی کۆمه‌لگه‌ و له‌ بازه‌یه‌کی فراوانتر و گه‌شتیگرتدا سه‌تمه‌ له‌ کۆی مرۆف. رووخاندنی ده‌واری فه‌ره‌هه‌نگی دواکه‌وتوو یه‌ پێویستی به‌ پێه‌نگه‌ری و به‌ گه‌ژاوه‌وه‌ی نه‌زانی و گه‌رته‌یه‌یه‌یه‌، په‌خه‌نه‌ گه‌رته‌ی بێ سه‌لکده‌نه‌ له‌ کۆی په‌گه‌زه‌کانی کۆمه‌لگه‌ و تابه‌ته‌ خۆی ژن.

دیاره‌ که‌ پیاو له‌ ژێر کاریه‌ری داب و نه‌ریته‌ و باوربه‌ باوه‌کانی سه‌رده‌مه‌یدا و هه‌روه‌ها هه‌ز و به‌رژه‌وه‌ندی و ده‌سه‌لات، هه‌میشه‌ له‌ هه‌وله‌دا یه‌ له‌ په‌وی کرداره‌وه‌ سه‌په‌نه‌ر بێت و ده‌سه‌لاتی خۆی بجه‌سه‌په‌یت، چاویک به‌ کۆمه‌لگه‌ی نه‌مڕۆی مرۆفدا به‌خه‌شینه‌ نه‌م بۆچوونه‌وه‌مان بۆ روون ده‌کاته‌وه‌ و ده‌توانین میژوویی پێ بخه‌ینه‌وه‌، به‌داخه‌وه‌ پیاو توانیویه‌تی سه‌ره‌که‌وێت به‌ سه‌ر په‌گه‌زی ژندا و به‌ هه‌زاران ساڵه‌ کلتوری پیاو سالاری حاکه‌مه‌ و ده‌سه‌لاتی به‌ ده‌سته‌وه‌یه‌، هه‌ر بۆیه‌ ژن بۆ به‌ ده‌سه‌پنه‌انی مه‌زنی خۆی ده‌بێت هاوکێشه‌که‌ بباته‌وه‌ سه‌ر رێچکه‌ی سه‌رووشی خۆی که‌ یه‌کسانی مافه‌ بۆ زانیوون به‌ سه‌ر نایه‌کسانی و نادادپه‌روه‌ری باوی کۆمه‌لگه‌ که‌ مرۆفی نه‌مڕۆ به‌ ده‌سته‌وه‌ ده‌نانه‌یت، لێره‌دا ژن پێویسته‌ به‌ره‌نگاری نه‌و جوهره‌ له‌ هه‌وتی سه‌پاندنی حوکم و زانیوونه‌ کردارییه‌ی پیاو بیه‌ته‌وه‌ و به‌رگری له‌ مه‌زنی و پێگه‌ی کۆمه‌لایه‌تی خۆی بکات تا کوو بتوانیت مه‌زنایه‌تی بۆ ژانی مرۆف ده‌سته‌به‌ر بکات.

پاسته‌ که‌ پیاو هه‌زی ده‌سه‌لات سه‌پاندنیان هه‌یه‌ به‌لام ناگری له‌ رۆژی ژنان و پێگه‌ی کۆمه‌لایه‌تییه‌کان له‌ پائێشیکردنی پیاویدا بۆ جێگیرکردنی کلتوری پیاوسالاری و باوک سالاری چاوپۆشی بکریت، هه‌ر بۆیه‌ رهنه‌ گرتن له‌ خۆی ژنان به‌شیکێ سه‌ره‌که‌یه‌ له‌ گۆرینی کلتوری زانی پیاوسالاری و باوک سالاری، چوون ژن بۆ خۆی کاریه‌ری هه‌بووه‌ له‌ درووستبوونی نه‌و کلتوره‌ و جێگیر کردنیان، شه‌ریکی میژوویی نه‌و دابه‌